

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license • <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

OLENA BOCHAROVA¹

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska

ORCID 0000-0001-8415-392

INESA MELNIK²

Przykarpacki Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Stefanyka, Ukraina

ORCID 0000-0001-5594-4269

Zgłoszono: 08.08.2023; zrecenzowano: 27.09.2023; zaakceptowano do druku: 03.10.2023

TEORIA MARTINA WIGHTA JAKO KONTEKST INTERDYSCYPLINARNOŚCI PEDAGOGIKI PORÓWNAWCZEJ

MARTIN WHITE'S THEORY IN THE CONTEXT OF INTERDISCIPLINARITY IN COMPARATIVE PEDAGOGY

Abstract: The basis for interpreting comparative pedagogy as an episteme of scientific knowledge lies in Martin Wight's original work, „International Theory: The Three Traditions” (1992), the founder of the English school of international political theory. The theory of international society describes three traditions: realism (or Machiavellianism), rationalism (Horatianism), and revolutionism (Kantianism). This article provides an overview, drawing from existing literature, and is divided into two parts. Part one presents the theory of international society and its assumptions, while the second part examines the transformations that have occurred in the conduct and organization of comparative research. These changes encompass the research subject, such as viewing the state as a research unit, and analyzing the activities of international organizations (e.g., PISA, TIMSS) and their role in educational development. Moreover, the article delves into topics including competitiveness, intercultural education, the impact of globalization on education, all of which have been addressed at the World Council of Comparative Education Societies (WCCES) conferences. The starting point for answering these

-
- 1 **Olena Bocharova**, dr hab., prof. UKEN; Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie; zainteresowania badawcze i dydaktyczne: pedagogika ogólna, pedagogika porównawcza, a szczególnie takie zagadnienia, jak: systemy edukacji w różnych krajach, przygotowanie nauczycieli. Adres e-mail: olena.bocharova@up.krakow.pl.
  - 2 **Inesa Melnik**, dr; Przykarpacki Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Stefanyka; zainteresowania badawcze: pedagogika ogólna i pedagogika porównawcza. Adres e-mail: inesa.melnik@pnu.edu.ua.

questions is the analysis of representative literature on this topic, including English-language sources. The text employs qualitative methods within the framework of social constructivism.

Keywords: comparative pedagogy, Wight's theory, international organizations, globalization

Streszczenie: Podstawą do interpretacji pedagogiki porównawczej jako wiedzy naukowej stała się oryginalna praca *International Theory: The Three Traditions*, Martina Wighta (1992), założyciela angielskiej szkoły teorii polityki międzynarodowej. Teoria społeczeństwa międzynarodowego opisuje trzy tradycje: realizm (makiawelizm), racjonalizm (horacjonizm) i rewolucjonizm (kantyzm). Niniejszy artykuł ma charakter przeglądu i jest podzielony na dwie części, a treści w nim zawarte bazują na dostępnej literaturze, szczególnie anglojęzycznej. W części pierwszej przedstawiona została teoria społeczeństwa międzynarodowego oraz jej podstawowe założenia. Część druga prezentuje zmiany, które odbyły się w prowadzeniu i organizacji badań porównawczych. Zmiany te dotyczyły: przedmiotu badań np. państwa jako jednostki badawczej, działalności międzynarodowych organizacji (PISA, TIMSS) i ich roli w rozwoju edukacji; rozpowszechnienia konkurencyjności wśród systemów edukacji; rozwoju globalizacji i jego wpływu na edukację. Metody analizy mają charakter jakościowy i mieszczą się w ramach społecznego konstruktywizmu.

Słowa kluczowe: pedagogika porównawcza, teoria Wighta, organizacje międzynarodowe, globalizacja

Wprowadzenie

Proces globalizacji gospodarczej i kulturowej ma ogromny wpływ na edukację, powodując tym samym także wzrost powiązań między państwami i społeczeństwami. Międzynarodowe badania (np. PISA, TIMSS), których celem na początku była seria międzynarodowych ocen wiedzy uczniów tylko w nielicznych państwach, są obecnie realizowane w 79 państwach. Pomimo to badacze, realizujący projekty we współpracy z organizacjami międzynarodowymi (np. Edukacja dla Wszystkich, UNESCO) przedstawiają dane empiryczne o systemach edukacji z całego świata. Wiedza, której potrzebuje ludzkość, to wiedza o własnym społeczeństwie i o społeczeństwach innych. Podstawowym założeniem badań porównawczych jest zrozumienie siebie w kontekście wiedzy o innych, ich historii, polityki, czynników demograficznych i gospodarczych. Badania porównawcze, poddając wnikliwej analizie doświadczenia edukacyjne różnych krajów, stanowią ważne narzędzie polityki oświatowej, istotnie przyczyniając się do formułowania pewnych prawidłowości (Nowakowska-Siuta 2014, Bocharova 2021). Rozwój metodologii badań porównawczych zmierza w coraz większym zakresie w stronę interdyscyplinarności i kompleksowości podejść badawczych. Charl C. Wolhuter (2015, s. 80) wskazał kilka celów pedagogiki porównawczej:

1. Uzyskanie nowej wiedzy poprzez opisanie systemów edukacji w kontekście społecznym.

2. Interpretacja systemów edukacji przez pryzmat kultury w badanym społeczeństwie.
3. Ocenianie zarówno systemu edukacji własnego kraju, jak i ocena uniwersalna innych.
4. Zastosowanie danych z badań porównawczych w trakcie realizacji reformy systemu edukacji w państwie.

W punkcie 3 ocena uniwersalna odpowiada na następujące pytania: Czy dany system edukacji jest efektywny? Czy jego treść odpowiada wyzwaniom XXI wieku? W jaki sposób i w jakim stopniu edukację można wykorzystać do wzrostu gospodarczego w państwie? Czy zwiększając poziom edukacji można wyeliminować bezrobocie? Czy i jaki wpływ ma edukacja na demokratyczne zmiany w państwie?

Uzyskać odpowiedzi na te pytania pomaga działalność międzynarodowych organizacji, takich jak: Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO), które przyczyniają się do rozwoju edukacji o zasięgu globalnym.

Celem niniejszego artykułu jest próba interpretacji pedagogiki porównawczej jako wiedzy naukowej przez pryzmat teorii społeczeństwa międzynarodowego Martina Wighta, założyciela brytyjskiej szkoły teorii polityki międzynarodowej. Podstawą opracowania stała się jego oryginalna praca *Teoria międzynarodowa: Trzy tradycje (International Theory: The Three Traditions, 1992)*. Teoria społeczeństwa międzynarodowego wyjaśnia specyfikę interpretacji anarchii i porządku w stosunkach międzynarodowych, a także wskazuje czynniki wpływające na uporządkowanie i stabilność w polityce światowej. Rozwój pedagogiki porównawczej oraz zmiany, które odbyły się w trakcie stanowienia jej jako nauki zostaną rozpatrzone z uwzględnieniem zmian społeczno-ekonomicznych, politycznych i kulturowych, odbywających się w zasięgu globalnym.

Teoria społeczeństwa międzynarodowego Martina Wighta

English school – to perspektywa badawcza brytyjskiej nauki o stosunkach międzynarodowych. Jest ona dość specyficznym zjawiskiem, dlatego że odwołuje się do dorobku różnych kultur oraz próby pogodzenia sprzeczności zawartych w głównych paradygmatach: liberalizmie i realizmie. Jak wskazuje Agnieszka Bógdał-Brzezińska (2005), w brytyjskim podejściu do teorii międzynarodowej dominuje duch eklektyzmu, który przejawia się w wykorzystywanej matrycy pojęciowej i synkretyzmu, wyjaśniających rzeczywistość międzynarodową. Zdaniem Jerzego Kukułki (2000) „społeczność międzynarodowa wymaga połączenia polityki bezpieczeństwa i równowagi sił z etyką i racjonalnym wzmacnianiem porządku międzynarodowego”. Badania determinują właściwe dla realizmu pojęcia: anarchii międzynarodowej, monopolu potęgi państwa i suwerenności państwowej. Obok wyżej wymienionych komponentów realistycznych króluje liberalna i normatywna koncepcja społeczności międzynarodowej. Kategorią tej koncepcji jest ład

lub porządek międzynarodowy, który staje się przedmiotem zainteresowania zarówno państwowocentrycznego nurtu *english school*, zwanego pluralizmem, jak i transnarodowego, zwanego solidaryzmem (Bieleń, 1986). Zwolennicy podejścia pluralistycznego przedstawiają przejrzystą wizję ładu międzynarodowego, który służy wyjaśnianiu funkcji organizatorsko-stabilizujących społeczności międzynarodowej w anarchicznym systemie międzynarodowym. Ład międzynarodowy jest formułą systemu międzynarodowego. Funkcjonuje w wyniku rywalizacji tendencji stabilizacyjnych (społeczność międzynarodowa) ze stanem wojny (anarchia międzynarodowa). W sytuacji wojny lub konfliktu ideologii koncepcja społeczności międzynarodowej jest zagrożona, jednak nie znika. Agnieszka Bógdał-Brzezińska (2005) wyróżnia trzy grupy zasad, które odgrywają rolę w utrzymywaniu porządku: 1) idea społeczności międzynarodowej państw wyklucza wizję świata jako stanu wojny; 2) zasady współżycia, koegzystencji państw; zakaz mieszania się w wewnętrzne sprawy innego państwa; wyłączność jurysdykcji państwa nad swoimi obywatelami; 3) zasady regulujące, ułatwiające współpracę między państwami w zakresie realizacji bardziej zaawansowanych celów (np. w sferze ekonomicznej czy społecznej).

W ujęciu solidarystycznym zakłada się, że celem ponadnarodowej zbiorowości, w skład której wchodzi państwa i podmioty transnarodowe, jest rozwijanie prawa międzynarodowego i powszechnych norm postępowania. Społeczność światowa ma charakter wspólnoty politycznej, szerszej niż społeczność państw, a powiązanej dążeniem do uniwersalizmu (Bógdał-Brzezińska 2005). Zwolennicy solidarności odbierają społeczeństwa jako jednostki, które niezależnie od podziałów cywilizacyjnych czy narodowych są zjednoczone przez poczucie moralności. Granice wolności działań społeczności nie są określane przez naturalne poczucie sprawiedliwości i wspólne interesy. Interesy te obejmują swobodny rozwój handlu, i rozpowszechnianie praw człowieka, ich ochronę, w tym edukację. Założenia solidaryzmu podnoszą rangę wyjaśniającą kategorii ładu międzynarodowego, którego utrzymanie staje się głównym zabiegiem społeczności światowej. Zgodnie z przekonaniem Martina Whigta, „porządek międzynarodowy” jest ideą ogólną, która ewoluje poprzez praktykę ku zacieśnianiu powiązań wewnątrz społeczności światowej. Wybierając drogę pośrednią między realizmem a rewolucjonizmem, autor formułuje własną koncepcję „wspólnoty światowej” w kierunku racjonalizmu opisaną w książce *Teoria międzynarodowa: Trzy tradycje* (1992).

Realizm

Realizm traktuje państwo suwerenne jako głównego „gracza” w polityce międzynarodowej, a politykę międzynarodową jako walkę o władzę między państwami rządzącymi a własnym interesem. W tej tradycji nie ma i nie powinno być zasad moralnych w dążeniu do władzy, co jest mocno związane z przyrodą społeczeństwa międzynarodowego. Konkurencja i dążenie do władzy są podstawą stosunków

międzynarodowych. W warunkach anarchii i konfliktów mogą one dotyczyć klas, płci lub pochodzenia etnicznego ludzi.

W ujęciu Martina Wighta, (1992, s. 39) racjonalizm jest „drogą środka” między realizmem a rewolucjonizmem. Zdaniem racjonalistów, „państwo tworzy prawdziwe społeczeństwo, ale instytucjonalnie niedoskonałe”. Prawo nie tylko powinno być stosowane wobec wszystkich członków społeczeństwa, lecz także określać sposób ich współdziałania. W ujęciu racjonalistów, „prawo powinno być przekształcone w autorytet; autorytet „to władza obsadzona zasadami moralnymi; to zdolność państw do zapewnienia zgody i współpracy (...) zarówno w środku państwa, jak i poza nim” (tamże, s. 107). Jednak, jak słusznie podkreśla autor, „nie wszystkie państwa są pełnymi lub równoprawnymi członkami „światowej wspólnoty prawnej” (tamże, s. 72). Zgodnie z założeniem autorytetu, silne państwa biorą na siebie odpowiedzialność prawną za progres i rozwój słabszych państw. Autorytet był podstawą w tworzeniu międzynarodowych organizacji przed II wojną światową, a zwłaszcza po niej. Działalność tych organizacji definiuje politykę międzynarodową nie tylko w odniesieniu do stosunków międzypaństwowych lecz i transnarodowych (Klerides 2023).

Rewolucjonizm

Jest to tradycja, która postrzega politykę nie jak relacje między państwami, lecz między jednostkami i grupami. Siła, która jest pojęciem kluczowym dla rewolucjonistów, jest zdalna do obalenia władzy w celu wprowadzenia niezbędnych zmian. Przede wszystkim rewolucjoniści apelują do moralności. Chodzi raczej nie o reguły, które wymagają od państw zachowywania jako dobrych członków, lecz o jedność moralną. Świat jest podzielony między tych, którzy są wierni wizji państwa międzynarodowego i tych, którzy stoją na jej drodze. Wierni „są raczej kosmopolityczni, niżeli internacjonalni” (Wight 1992, s. 8). Reszta ludzkiej społeczności jest asymilowana z przygnębionymi, którzy powinni się sprzymierzyć z wiernymi rujnując stary porządek na rzecz nowego.

Pedagogika porównawcza przez pryzmat realizmu

Realizm dał początek rozwojowi modernistycznej pedagogiki porównawczej (Cowen 2014), której celem było poznanie systemów edukacji (Dale i Robertson 2009) w kategoriach geopolitycznych (Larsen i Beech 2014). Jason Beech (2006) praktyczną stronę pedagogiki porównawczej przedstawia w następujący sposób: „problem identyfikowany jest w kraju, rozwiązania poszukiwane są poza jego granicami, po czym zostaną wprowadzone i dostosowane do kontekstu kraju”. Początki zapożyczeń w edukacji sięgają XIX wieku – okresu rywalizacji między państwami. Głównymi wśród nich były: Wielka Brytania, Francja, Niemcy i USA, które „z wielką chciwością i ciekawością uczyły się od siebie nawzajem” (Tröhler

2023, s. 7). Właśnie chciwość i ciekawość zaowocowały nowopowstałymi komisjami edukacyjnymi (Phillips 1989), wizytacjami (Lawn 2015) i raportami na temat systemu edukacji rywali. W celu utrzymania pozycji Wielkiej Brytanii jako „mistrza świata” zostało utworzone Biuro ds. specjalnych raportów Departamentu Edukacji (Office of Special Inquiries and Reports of the Department of Education) pod kierownictwem M. Sadlera. Tomy opracowań, zestawienia, dane statystyczne, raporty na temat edukacji rywali Wielkiej Brytanii, zwłaszcza niemieckiego szkolnictwa średniego i kształcenia zawodowego znacznie poszerzyły horyzonty wiedzy na temat edukacji. Motto „uczenia się od innych” zabrzmiało inaczej, gdy na arenie międzynarodowej pojawili się nowi rywale.

W latach 40. i 50. XX wieku Japończycy zetknąwszy się z niedoskonałością technologiczną i militarną okrętów amerykańskiej marynarki wojennej w trakcie ataku na Pearl Harbor zaczęli postrzegać edukację jako jeden z „tajnych kluczy” do pokonania przewagi państw zachodnich (Klerides 2023). W celu wzmocnienia swojej pozycji międzynarodowej Japończycy zapożyczyli od Stanów Zjednoczonych system szkolny, od Francji model administracji szkolnej, natomiast niemieckie uniwersytety stały się wzorem dla uniwersytetów japońskich (Tanaka 2005, Melosik 1994). Wystrzelenie Sputnika przez Związek Radziecki w roku 1957 wywołało szok u Amerykanów. Przekonanie, że to oni po drugiej wojnie światowej objęli światowe przywództwo w nauce, technologii i edukacji zostało podważone. W celu odzyskania pozycji lidera USA wzięły za wzór system edukacji ZSRR kładąc większy nacisk na nauki ścisłe w szkołach średnich i uniwersytetach (Tröhler 2013). Pedagogika porównawcza stała się z jednej strony narzędziem negatywnej prezentacji systemów edukacji innych państw, z drugiej narzędziem wzmocnienia własnej pozycji w społeczeństwie międzynarodowym. Było to bardzo widoczne w przypadku dwóch państw niemieckich, dwóch bloków antagonistycznych. W czasach zimnej wojny w Niemczech Zachodnich był utworzony Niemiecki Instytut Edukacji Międzynarodowej (German Institute for International Education) we Frankfurcie nad Menem i Jednostka Badawcza ds. Pedagogiki Porównawczej (Research Unit for Comparative Education) na Uniwersytecie Ruhry w Bochum. Pracownicy tych instytucji dostosowywali swoje badania do strategii antykomunistycznej i dokonywali porównań między systemami edukacji Niemiec Zachodnich i Wschodnich w celu zidentyfikowania różnic i „zachowania dystansu” między dwoma systemami edukacji dwóch bloków (Waterkamp 2008). Jednocześnie pracownicy, założonych w czasie zimnej wojny sekcji pedagogiki porównawczej w Akademii Nauk Pedagogicznych w ZSRR i krajach socjalistycznych, opracowywali materiały na temat edukacji w krajach kapitalistycznych w celu „udokumentowania jak daleko w tyle pozostają kapitalistyczne systemy edukacyjne w porównaniu z socjalistycznymi” (Steiner-Khamsi 2006, s. 40). Realizm odzwierciedlał nie tylko międzynarodową atrakcyjność edukacji (Phillips 1989), także skupiał uwagę naukowców na kryzysie politycznym. Zainteresowanie komparatystów systemami edukacji w latach 70-tych XX wieku świadczyło o rozwoju pedagogiki porównawczej. Jej głównym celem było

udoskonalenie importu polityki edukacyjnej oraz wzmocnienie swojej pozycji jako nauki na poziomie międzynarodowym (Silova 2012). Wszystko to doprowadziło do zmiany nastawienia przeciwników pedagogiki porównawczej jako „nauki nieużytecznej” na „wiedzę zrodzoną ze świadomości innych”. Zmienił się także podmiot badań komparatystów. Państwa były interpretowane jako odrębne jednostki kulturowe, a edukacja jako „zewnętrzny wyraz charakteru narodowego” (Cowen 2009). Walka państw o ekspansję światową, w tym w edukacji była w centrum uwagi naukowców. Pracownicy Departamentu Kolonialnego (Colonial Department, 1927-1952) porównywali efektywność amerykańskich i europejskich systemów edukacji, szkolili liderów w edukacji, nauczycieli z kolonii amerykańskich. Biorąc aktywny udział w ekspedycjach badawczych, misjach eksperckich i programach wymiany rozwijali jednocześnie swoją karierę akademicką i tym samym, przyczyniali się do wzmocnienia pozycji pedagogiki porównawczej (Takayama 2018b).

Realizm dał początek nowemu kierunkowi badań w pedagogice porównawczej – wspieranie i pomoc państwom słabo rozwiniętym (Steiner-Khamsi 2006). Upadek wielkich imperiów został zastąpiony wyścigiem o globalną dominację, gdzie USA i ZSRR walczyły o patronat nad nowymi krajami. Edukacja była postrzegana jako główne narzędzie w walce o pozyskanie nowych krajów, co doprowadziło do zmiany podmiotu badań w tej dziedzinie. Głównym zadaniem pedagogiki porównawczej stało się uzasadnienie niezbędności pomocy krajom słabo rozwiniętym; pokazanie niskiego poziomu nauki u nich, stworzenie grupy ekspertów jako doradców technicznych, a także pomoc w modernizacji systemu edukacji. Realizacja pedagogiki porównawczej w praktyce obejmowała również analizę mobilności edukacji poprzez transfer, zapożyczenie i transformację (Cowen 2009, s. 323). Treść tych ostatnich kształtowana jest przez politykę i wizję władz krajowych i międzynarodowych. Według założeń pedagogiki porównawczej państwo stało się przedmiotem badań i głównym graczem w polityce międzynarodowej.

Edukacja porównawcza przez pryzmat racjonalizmu

W wyniku rozwoju procesów globalizacyjnych wśród komparatystów pojawiło się przekonanie, że na początku XXI wieku pedagogika porównawcza znalazła się u „schyłku epoki” (Carney 2010). Rozpowszechnienie i wzmocnienie relacji transnarodowych między państwami i przekaz władzy organom ponadnarodowym doprowadziły do sytuacji, że państwo przestało być jedynym źródłem badań pedagogiki porównawczej. Zaangażowanie komparatystów w procesy demokratyzacji społeczeństw i poprawę jakości życia ludzi poprzez edukację sprzyjało integracji państw z organizacjami międzynarodowymi, zwłaszcza z UNESCO, którego głównym mottem było „uczenie się przez całe życie” (Elfert 2017). Zainteresowanie komparatystów polityką międzynarodową, demokracją i założeniami humanizmu odegrało kluczową rolę w instytucjonalizacji pedagogiki porównawczej na uniwersytetach i ustanowieniu jej jako odrębnej nauki. Świadczyło o tym uczestnictwo

komparatystów w różnych spotkaniach z ekspertami UNESCO oraz misje edukacyjne na całym świecie. Racjonalizm – to nie tylko skupienie się na problemach lokalnych, to także realizacja praktyk pacyfistycznych, połączenie pedagogiki porównawczej z pedagogiką międzykulturową i edukacją wielokulturową (Tröhler 2022). Pedagogika porównawcza stała się „środkiem zarządzania” na całym świecie, gdzie podmioty międzynarodowe i ponadnarodowe dążyły do ulepszenia i rozwijania systemów edukacji nie naruszając suwerenności państw. Analiza porównawcza wielostronnego mierzenia wydajności systemów edukacji przez organizacje międzynarodowe służy rozwiązaniu problemów politycznych oraz realizacji reform w edukacji. Racjonalizm zajmuje centralne miejsce w rozwoju instytucjonalnym społeczeństwa międzynarodowego, gdzie jego członkowie przyczyniają się do jego rozkwitu, stosując różne metody, w tym często porównanie. W tym sensie pedagogika porównawcza staje się narzędziem konstruowania i waloryzacji wiedzy oraz rozpowszechniania idei umiędzynarodowienia. Idea ta wyjaśnia przekonanie wielu komparatystów, że „obecnie wszyscy jesteśmy komparatystami” (Nóvoa, Yariv-Mashal 2003). W proces ten angażują się jednostki regionalne, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy, instytucje polityczne i międzynarodowe. Wspólnym celem tych instytucji jest formułowanie i wdrażanie polityki państwa.

Pedagogika porównawcza przez pryzmat rewolucjonizmu

Według rewolucjonizmu celem pedagogiki porównawczej jest wyłonienie nierówności społecznych i stworzenie możliwości dla sprawiedliwego rozdzielania dóbr społecznych. Komparatyści przestali postrzegać państwa jako jednostki porównawcze. Zamiast tego stosują pojęcia centrum i peryferii, gdzie interesy tych, którzy znajdują się w centrum są głównymi źródłami eksploatacji grup peryferyjnych. Zgodnie z założeniem centrum i peryferii, komparatyści przedstawiają zachodnie modele edukacji jako takie, które zostały narzucone peryferiom w celu kontroli nad skolonizowanymi narodami. Gdy kolonializm przestał istnieć, pojawiły się organizacje i fundacje filantropijne, które dążyły do narzucania krajom rozwijającym się zachodnich wzorców, mając na celu ustanowienie nowych relacji między centrum a peryferiami.

Rewolucjonizm wytwarza coś więcej niż tylko pogląd na system edukacji w kategoriach egalitarnych. Generuje on szereg cech, które zdefiniowały pedagogikę porównawczą jako „warty uwagi gatunek nauki w czasach dekolonizacji” (Kazamias 2001). System edukacji występuje jako narzędzie radykalnej transformacji, za pomocą którego w społeczeństwie mogą być wprowadzone zmiany. Dlatego zadaniem, może nawet obowiązkiem komparatystów jest pomoc państwom jak najszybszej dostrzec rolę jaką ma edukacja w tworzeniu niehierarchicznego społeczeństwa. Jednak Eleftherios Klerides (2022) zauważa, że doświadczenie kolonialne jest nadal widoczne w sposobach wykorzystywania danych międzynarodowych w reformach krajowych. Są one często traktowane jako obietnica wybawienia z kłopotów. Jednak

w rzeczywistości są zagrożeniem dla tożsamości kulturowej (Sobe 2017). Mimo, że epistemologia pedagogiki porównawczej została w dużej mierze skonfigurowana, do dziś nie straciła ona swojego imperialno-kolonialnego ducha. Przetrwała ona XX wiek z dwoma modyfikacjami, które dotyczyły 1) zmniejszenia liczby wiodących państw z czterech (Wielka Brytania, Francja, Niemcy i USA) do dwóch (Wielka Brytania i USA) lub nawet do jednego – (USA) oraz 2) przejścia od modelu uczenia się od innych do modelu nauczania innych.

Zakończenie

Opisane tradycje (realizmu, rewolucjonizmu i racjonalizmu) oferują różne sposoby rozumienia pedagogiki porównawczej o zasięgu międzynarodowym. Pedagogika porównawcza jawi się jednocześnie jako sposób rozumienia społeczeństwa międzynarodowego oraz jego polityki. Umiejdzynarodowienie edukacji, rosnący wpływ organizacji międzynarodowych i pozarządowych na zmiany w niej, szybka reakcja systemów narodowych na przemiany społeczne, dostęp do systemów edukacji, które przez długi czas pozostawały poza uwagą badaczy otwierają nowe perspektywy dla pedagogiki porównawczej. Te zmiany skłaniają komparatystów do przyjrzenia się różnym tendencjom, które rozwinęły się w ciągu ostatnich dwudziestu lat. Głównym wyzwaniem globalizacji jest badanie przedmiotów w zasięgu międzynarodowym z uwzględnieniem zasad polityki międzynarodowej. Wyjście poza ramy krajowe prowadzi do konfrontacji badaczy z kulturami, o których niewiele wiadomo. Porównanie jest spostrzegane jako narzędzie o podwójnej funkcji: 1) które tworzy nowy model edukacji; 2) które „przekazuje” państwom nie tylko rozwijającym się komunikat „dogonić” innych (Silova, Auld 2019). Porównywanie i ocenianie wiedzy uczniów przez organizacje międzynarodowe (PISA, TIMSS) kształtuje także politykę państwa. Edukacja jest mocno związana z polityką państwa, co znajduje swoje odzwierciedlenie w tematyce Światowego Kongresu Pedagogiki Porównawczej (World Council of Comparative Education Societies, WCCES): „Edukacja i sprawiedliwość społeczna” (Hawana, Kuba, 2001), „Życie razem: Edukacja i dialog międzykulturowy” (Sarajewo, Bośnia i Hercegowina, 2007), „Nowe czasy, nowe głosy” (Buenos Aires, Argentyna, 2013) (Bray i in., 2007); V Sympozjum „Przyszłość jest tu: Przekształcanie systemów edukacji w celu zapewnienia równych szans do edukacji wysokiej jakości” (Zoom, 2023) (5th WCCES Symposium 2022). Tematem XVIII Światowego Kongresu Pedagogiki Porównawczej, który się odbędzie w 2024 roku w USA będzie „Wspieranie włączającej ekologii wiedzy: edukacja na rzecz sprawiedliwej i zrównoważonej przyszłości” (New York, USA) (XVIII WCCES World Congress 2024).

Proces globalizacji gospodarczej i kulturowej powoduje wzrost wzajemnych powiązań między krajami, a międzynarodowe badania, projekty prezentują dane o systemach edukacji całego świata. Ponadto współpraca między państwami w dziedzinie edukacji ułatwia dostęp do nowych realiów edukacyjnych.

Bibliografia

- Beech J. (2006). *The Theme of Educational Transfer in Comparative Education: A View Over Time*, „Research in Comparative and International Education”. nr 1(1), s. 2-13. DOI 10.2304/rcie.2006.1.1.2.
- Bieleń S. (1986). *Brytyjska nauka o stosunkach międzynarodowych*. Warszawa: Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych.
- Bocharova O. (2021). *Pedagogika porównawcza w systemie współczesnej wiedzy naukowej*. „Forum Pedagogiczne”, nr 11(1), s. 195-209. <https://doi.org/10.21697/fp.2021.1.12>
- Bógdał-Brzezińska A. (2005). *Porządek międzynarodowy w dorobku angielskiej szkoły stosunków międzynarodowych (english school): Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku. Wizje – koncepcje – paradygmaty*. Kuźniar R. (red.). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 297-312.
- Bray M., Adamson B., Mason M. (2007). *Comparative education research: Approaches and methods*. Dordrecht, Hong Kong: Springer, Comparative Education Research Centre, The University of Hong Kong.
- Carney S. (2010). *Reading the Global: Comparative Education at the end of an era*. W: *New Thinking in Comparative Education*. Larsen M. (red.). Rotterdam: Sense Publishers, s. 125-142.
- Cowen R. (2014). *Comparative Education: Stones, Silences, and Siren Songs*. „Comparative Education” nr 50 (1), s. 3-14, DOI 10.1080/03050068.2013.871834.
- Cowen R. (2009). *The Transfer, Translation and Transformation of Education Processes – and Their Shape-Shifting?* „Comparative Education”, nr 45 (3), s. 315-327. DOI 10.1080/03050060903184916.
- Elfert M. (2017). *UNESCO, the World Bank, and the Struggle Over Education for Development Through the Lens of the Faure*. Report and the Delors. *L'Education en Débats: Analyse Comparée*, nr 8, s. 5-21.
- Elfert M. (2019). *The OECD, American Power and the Rise of the 'Economics of Education' in the 1960s*. W: *The OECD's Historical Rise in Education*. Ydesen C. (red.). London: Palgrave Macmillan, s. 39-61.
- Kazamias A. (2001). *Re-inventing the Historical in Comparative Education: Reflections on a Protean Episteme by a Contemporary Player*. „Comparative Education”, nr 37 (4), s. 439-449. DOI 10.1080/03050060120091247.
- Klerides E. (2022). *Comparisons, Numbers and Nations: Exploring National Policy Responses to International Data via a Postfoundational Imagining of the Policymaker*. „Journal of Education Policy”, nr 37 (5), s. 762-780. DOI 10.1080/02680939.2021.1891293.
- Klerides E. (2023) *Comparative education and international relations*. „Comparative Education”, nr 116, s. 1-19, <https://doi.org/10.1080/03050068.2023.2216045>.
- Kukułka J. (2000). *Teoria stosunków międzynarodowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Larsen M., Beech J. (2014). *Spatial Theorising in Comparative and International Education Research*. „Comparative Education Review”, nr 58(2), s. 191-214, DOI 0010-4086/2014/5802-0005.
- Lawn M. (2015). *The Idea of the Visiting Inquiry in Comparative Education: The 1903 Mosely Commission and the United States*, „European Education”, nr 47 (3), s. 215-225, DOI 10.1080/10564934.2015.1065395.
- Melosik Z. (1994). *Współczesne amerykańskie spory edukacyjne*. Poznań: Wydaw. Naukowe UAM.
- Nowakowska-Siuta R. (2014). *Pedagogika porównawcza. Problemy, stan badań i perspektywy rozwoju*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Nóvoa A., Yariv-Mashal T. (2003). *Comparative Research in Education: A Mode of Governance or a Historical Journey?* „Comparative Education”, nr 39 (4), s. 423-238, DOI 10.1080/0305006032000162002.
- Phillips D. (1989). *Neither a Borrower nor a Lender be? The Problems of Cross-National Attraction in Education*. „Comparative Education”, nr 25 (3), s. 267-274. DOI 10.1080/03.
- Silova I. (2012). *Contested Meanings of Educational Borrowing. W: Policy Borrowing and Lending in Education: World Yearbook of Education*. Steiner-Khamsi G., Waldow, F. (red.). London: Routledge, s. 229-245.
- Silova I., Auld E. (2019). *Banal' Imperialism and International Education Performance Data: Breaching the World Order by Numbers*. „International Journal for the Historiography of Education”, nr 2, s. 274-278.
- Sobe N. (2017). *Travelling Researchers, Colonial Difference: Comparative Education in an age of Exploration*. „Compare”, nr 47 (3), s. 332-343, DOI 10.1080/03057925.2016.1273760.
- Steiner-Khamsi G. (2006). *The Development Turn in Comparative Education*. „European Education”, nr 38 (3), s. 19-47. DOI 10.2753/EUE1056-4934380302.
- Takayama K. (2018a). *The Constitution of East Asia as a Counter Reference Society Through PISA: A Postcolonial/de-Colonial Intervention*. „Globalisation, Societies and Education”, nr 16 (5), s. 609-623, DOI 10.1080/14767724.2018.1532282.
- Takayama K. (2018b). *Beyond Comforting Histories: The Colonial/Imperial Entanglements of the International Institute, Paul Monroe, and Isaac L. Kandel at Teachers College, Columbia University*. „Comparative Education Review”, nr 62 (4), s. 459-481, DOI 0010-4086/2018/6204-0027.
- Tanaka M. (2005). *The Cross-Cultural Transfer of Educational Concepts and Practices: A Comparative Study*. Oxford: Symposium.
- Tröhler D. (2023). *Comparative Education or Epistemological Power Games for World Domination*. „Comparative Education”, DOI 10.1080/03050068.2023.2185358.
- Tröhler D. (2013). *The OECD and Cold War Culture: Thinking Historically About PISA. W: PISA, Power and Policy: The Emergence of Global Educational Governance*. Meyer H.-D, Benavot A. (red.). Oxford: Symposium.
- Tröhler D. (2022). *From National Exceptionalism to National Imperialism: Changing Motives of Comparative Education*. „Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education”, nr 43 (3), s. 441-459. DOI 10.1080/01596306.2021.2011077.

- Waterkamp D. (2008). *The Section for International and Intercultural Comparative Education in the German Society of Education. W: Common Interests, Uncommon Goals – Histories of the World Council of Comparative Education Societies and its Members*. Masemann V., Bray M., Manzon M. (red.). CERC and Springer, s. 139-154.
- Wight M. (1992). *International Theory: The Three Traditions*. New York: Holmes and Meier.
- Wolhuter C. (2015). Порівняльна педагогіка та міжнародна освіта: минуле, сьогодення, майбутній розвиток і значення цієї галузі науки (Comparative Pedagogy and International Education: Past, Present, Future Development, and Significance of this Scientific Field, „Український Педагогічний журнал” (“*Ukrainian Pedagogical Journal*”), nr 4, s. 82-95, dostępny na: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/120/82> (otwarty 30.08.2023).
- 5th WCCES Symposium (2022), dostępny na: <https://www.theworldcouncil.net/5th-wcces-symposium-2022.html> (otwarty 31.06.2023)
- XVIII WCCES World Congress (2023). Dostępne na: <https://www.theworldcouncil.net/xviii-world-congress-2024.html> (otwarty 28.06.2023).